

EL GUITARRÓ I EL TIPLE MENORQUINS

Llúcia Pons

El guitarró i el tiple menorquins, més utilitzats a la part de Ciutadella, són dos instruments autòctons, només amb set trasts, que s'empren per tocar la jota i el fandango i que van estar a punt de perdre's per la manca de constructors i sonadors. No fa gaire que s'han recuperat gràcies a l'esforç de na Ma. Antònia Moll Seguí, professora de música de l'IES Josep Ma. Quadrado de Ciutadella, i d'en Joan Pons Huguet, constructor de guitarrons, tiples i castanyoles de Menorca. Després de les I Jornades de Cultura Popular a les Balears que es van fer a Muro (Mallorca), na Ma. Antònia va presentar el llibre *El folklore musical de Ciutadella. Instruments i balls típics* (1994), fruit dels seus estudis d'investigació, recerca i recopilació de la cultura musical de Ciutadella, investigació que va ampliar a tota l'illa i que es recull en la seva col·laboració al VI tom de l'enciclopèdia *Història de la Música Catalana, Valenciana i Balear*, d'Edicions 62, dedicat a la música popular i tradicional (2001).

No se sap amb certesa quan es van utilitzar guitarrons i tiples per primera vegada a Menorca, però sembla ser que primer es va introduir el guitarró i

més tard el tiple com una variant més petita d'aquell. El que sí que se sap és que els mateixos sonadors eren, en la majoria dels casos, els constructors dels seus propis instruments, com és el cas d'en Francesc Capó, conegut com *Xec sa mosca* (la majoria de guitarrons antics que avui es conserven són obra seva), d'en Ramon Castelló o d'en Sebastià Moll, que es va construir el seu tiple que va sonar després el seu fill Joan, i d'en Joan Benejam, també de Ciutadella, un dels actuals constructors de guitarrons. Na Ma. Antònia diu que podria ser que el guitarró fos una rèplica de l'antic «guitarrillo», petita guitarra de cinc cordes que es tocava al País Valencià i Múrcia al segle XIX, ja que si bé la forma i la caixa del guitarró no són iguals, l'afinació del guitarró menorquí coincideix exactament una segona més baixa amb la de l'anomenat «guitarrillo». Una altra qüestió, no menys interessant segons l'autora, és la manera de sonar-los, fent un arpegi amb la mà dreta només amb el dit índex per pujar i baixar, mentre que de tant en tant, en el moment just, s'intercala el polze per fer alguna pujada especial, que sol coincidir amb el repiquet de les castanyoles.

65

INSTRUMENTS

ARXIU CARAMIELLA

Grup de corda amb un parell de guitarrons.

El tiple i guitarró menorquí.

A poc a poc, però, s'ha anat revifant el seu ús i, a partir dels models antics, en Joan Pons Huguet n'ha tret patrons i ha anat perfeccionant la tècnica de construcció dels instruments fins a aconseguir fer-ne de nous amb la mateixa fidelitat i sonoritat dels d'abans. Tot va començar quan na Mª Antònia va publicar el primer llibre ja que van adonar-se de la necessitat de començar a construir instruments si volien que realment s'utilitzessin. Així, en Joan, el seu marit, li va proposar de construir-los: ell hi posaria la tècnica constructiva i ella l'ajudaria en la part més musical. El procés de construcció requereix molta paciència i moltes hores de dedicació: en Joan banya la llenya en aigua que bull durant uns vint minuts i quan està blana, es posa dins el motlle i després l'ha de deixar eixugar uns dos o tres mesos. Abans s'emprava la llenya que tenien més a mà, no tan fina com la de guitarra, que li donava un so característic; ara s'empra la llenya de fer portes, normalment pi ver, però també n'ha fet de cirerer i *palosanto*, i el mànec el fa de banús. Actualment es toquen guitarrons i/o tiples als grups Sant Isidre i Arrels de Sant Joan, de Ciutadella, al grup d'Es Migjorn i al grup Castell de Sant Felip, d'Es Castell. Tot i açò, altres grups prefereixen utilitzar o bé el guitarró mallorquí o una variant moderna, el guitarró balear, que es sona com una guitarra, ja que no és fàcil tocar bé el guitarró menorquí i el tiple, i els cantadors i sonadors hi han d'estar acostumats.

EL GUITARRÓ MENORQUÍ

El guitarró menorquí té cinc cordes, normalment de budell o de niló, i per al seu cordatge s'empren les cordes primera i segona de la guitarra. La corda més greu és la tercera, que es cordonaria pel seu gruix amb una segona de guitarra, mentre que totes les altres (primera, segona, quarta i cinquena) amb una primera de guitarra. La quarta i la cinquena corda del guitarró s'utilitzen, com en el tiple, per reforçar i duplicar la sonoritat dels acords.

La mida del guitarró és considerablement major que la del tiple menorquí i, per tant, té una sonoritat més greu. La caixa de ressonància és en forma de vuit i és més ampla i alta que la del tiple, tot i que continua essent plana en el dors. El mànec també és d'una longitud i amplada majors.

L'afinació del guitarró és la següent:

- 1a corda SI (índex acústic 3)
- 2a corda FA# (índex acústic 3)
- 3a corda RE (índex acústic 3)
- 4a corda LA (índex acústic 3)
- 5a corda MI (índex acústic 3)

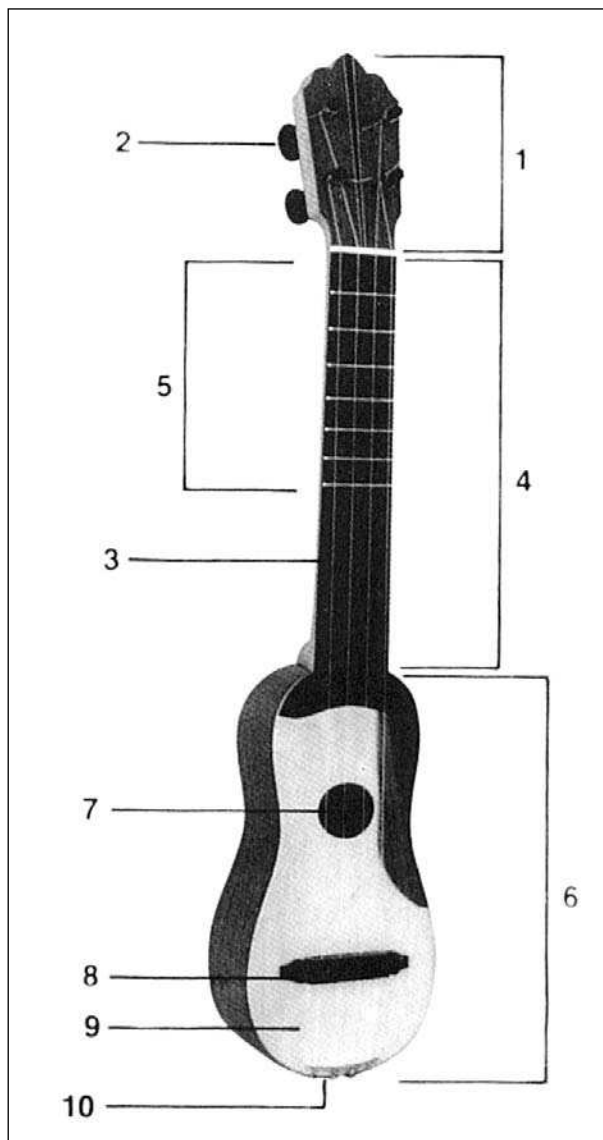
Cal assenyalar que a Ciutadella s'afina, per tradició, una quarta de dos tons i mig més baixa que el diapàs normal, cosa que no es fa a cap altre poble de l'illa. És un costum molt antic i arrelat, i sembla que és perquè d'aquesta manera els cantadors arriben millor a l'hora de cantar les cobles i perquè en estar els instruments més baixos, la veu del cantador sobresurt més per damunt del grup.

El guitarró es toca normalment arpejant successivament amb l'índex cap a la primera corda i tot seguit a la inversa, cap a la cinquena. De tant en tant s'intercala el dit polze amb un arpeig normalment de la corda prima cap a la cinquena.

El joc de l'arpeig s'ha de fer només amb el canell, amb la mà totalment relaxada.

Una altra forma de sonar el guitarró, anomenada vulgarment «ventar» en menorquí, consisteix en un batre molt ràpid i de forma arpegiada amb els quatre dits (petit, anular, del mig i índex) a la vegada per donar més força a l'acompanyament d'arpeig i sempre de forma descendent. Aquesta manera de sonar només es fa de forma espontània i improvisada, quan al sonador li sembla oportú, normalment entre cobla i cobla, per tal de no tapar mai el cant, ja que la seva funció és únicament el lluïment del sonador.

Normalment el guitarró no fa cap tipus de puntejat de notes, sinó que es limita als acords, realitzats

Tiple menorquí

1. Claviller (12 cm); 2. Quatre clavilles de fusta;
3. Quatre cordes de niló; 4. Mànec (Llargària, 24,5 cm;
amplada, 4,5 cm); 5. Set trasts (13,5 cm); 6. Caixa
de ressonància (Llargària, 24 cm; amplada de: dalt, 9 cm;
enmig, 8 cm; baix, 12,5 cm; alçada, 5,5 cm); 7. Boca
(3,5 cm); 8. Pont (Alçada, 1 cm; amplada, 5 cm);
9. Tapa harmònica; 10. Contrapont de llautó (4,5 cm).

amb la mà esquerra. El guitarró només té marcats set trasts, per tant, els tons més utilitzats no passaran quasi mai de quatre alteracions.

El claviller ha de quedar a l'alçada de l'espatlla, de manera que l'instrument quedi més vertical que horitzontal, i que el baix de la caixa harmònica reposi damunt de la cuixa dreta.

EL TIPLE MENORQUÍ

Tot i que podrien semblar iguals, el tiple menorquí i el canari es diferencien clarament: el primer té el mànec molt més llarg i ample i la caixa de ressonància més alta i ampla i de forma completament plana en el dors, mentre que la del canari és convexa, semblant a la de la mandolina i el llautó. Quant a l'afinació, també són diferents, ja que només afinen igual la primera i la quarta corda.

El tiple menorquí té quatre cordes (el tiple canari en pot tenir quatre o cinc segons el costum de cada illa), de les quals la primera, la segona i la quarta serien equivalents a la primera de la guitarra mentre que la tercera és una mica més gruixuda i seria equivalent a la segona de la guitarra. La tercera corda és la més greu del tiple i la quarta, que està afinada per damunt de la segona i la tercera, serveix per reforçar la sonoritat dels acords.

El tiple menorquí s'afina de la següent manera:

- 1a corda MI (índex acústic 4)
- 2a corda DO # (índex acústic 4)
- 3a corda LA (índex acústic 3)
- 4a corda RE (índex acústic 4)

Normalment, el tiple s'afina per comparació amb el guitarró menorquí. També es pot afinar comparant-

67

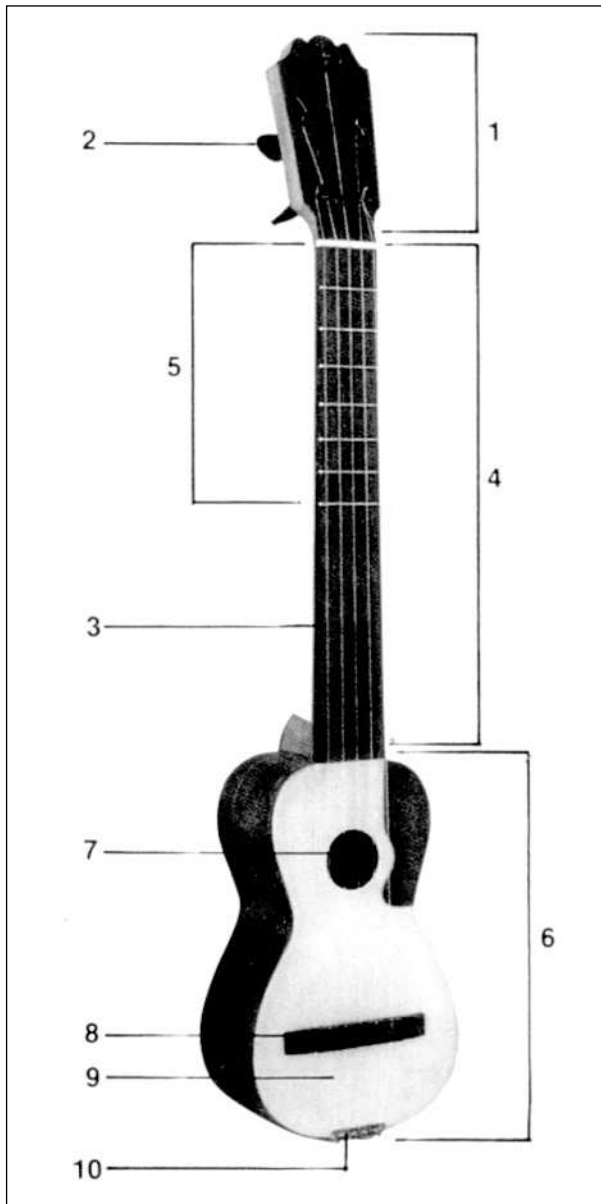
INSTRUMENTS

PACO ROCA

Camí La Bola, 55
46800 Xàtiva (València)
Tel. **678 567 862**
Particular **96 227 61 04**

Construcció de:

- Falles
- Fogueres
- Gegants i cabuts
- Dracs
- Restauracions artístiques
- Decoracions

Guitarró menorquí

1. Claviller (15 cm); 2. Cinc clavilles de fusta; 3. Cinc cordes de niló; 4. Mànec (Llargària, 35 cm; amplada, 5 cm); 5. Set trasts (17 cm); 6. Caixa de ressonància (Llargària, 25,5 cm; amplada de: dalt, 12,5 cm; enmig, 9,5 cm; baix, 16 cm; alçada, 8 cm); 7. Boca (4 cm); 8. Pont (Amplada, 7 cm; alçada, 1 cm); 9. Tapa harmònica; 10. Contrapont de llautó (4,5 cm).

lo amb la guitarra o afinar-lo sense comparar-lo amb cap altre instrument en el cas que hagi de sonar tot sol.

El tiple s'agafa amb la mà esquerra pel mànec a l'alçada del primer trast, de forma quasi vertical, de manera que el claviller quedarà a l'altura de l'espatlla i el baix de la caixa de ressonància recolzada damunt la cuixa dreta. El dit polze quedarà a la part posterior, com es fa amb la guitarra, i serà el punt de recolzament, mentre que la resta de dits pressionaran les cordes en els diferents trasts. Mentre, la mà dreta es mou en forma d'arpeig, com en el guitarró.

En el fandango i la jota, a més de marcar els acords, el sonador també punteja i fa alguna dissonància expressament per fer notar el tiple per sobre dels altres instruments.

El tiple és més mal de tocar perquè té les cordes més tensades, i com que té un so més agut, tapa els altres instruments i açò no interessa, sobretot si el cantador no hi està acostumat.

Per acabar, recordem algunes de les cobles que fan referència al guitarró:

Que bo que fa aquesta guitarra,
que bo que fa aquest guitarró,
que bo que fa aquest ballador
que fa tremolar sa terra.

Guitarres i guitarrons,
en tenc sa casa plena,
per cantar-te ses cançons
per sempre a tu, Magdalena.

GRÀCIA
Riera de Sant Miquel 25
08006 Barcelona
T 934 153 915

C.A.T.
Trv. Sant Antoni 6-8
08012 Barcelona
T 932 372 951

LA FARINERA
Gran Via C. C. 837
08018 Barcelona
T 932 324 423

EL LOCAL
C. Monturiol 32
08291 Ripolllet
T 936 920 508

VILAFRANCA
C. Raval de la Font 6-8
Vilafranca del Penedès
T 938 920 546

Libreria 3i4

C/ Pérez Bayer, 11 · 46002 València
Tel. 963 529 110 · Fax 963 529 872
administracio@tresiquatre.com